
Correspondència Rusiñol-Casellas

a cura de Jordi Castellanos

A partir del 1891, l'any que Casellas inicià les seves activitats com a crític artístic, va iniciar-se també l'estreta col·laboració entre ell, com a teòric i polemista, i Ramon Casas i Santiago Rusiñol, com a pintors. Aquests, ja aleshores, representaven unes actituds d'avançada en l'art del país. Tanmateix, va ésser la dimensió teòrica que Casellas els va donar allò que les potencià, aquestes actituds, i les engalzà en l'ampli moviment conjunt que s'autoanomenà Modernisme. Significativament, les cartes que publiquem comencen el 1892, quan Rusiñol encetava les seves estades a Sitges (on se sent, encara, un inadaptat) i Casellas, enviat com a corresponsal de «La Vanguardia» a Madrid, defineix, diferenciant-la de l'espanyola, l'escola catalana de pintura. Rusiñol i Casellas, així, apareixen estretament units en el període de formació del Modernisme com a moviment i, alhora, en el procés de definició de les seves pròpies posicions que, com a grup, s'aniran decantant cap al simbolisme-decadentisme. Són els mesos que van de l'exposició pictòrica sitgetana de l'agost del 1892 a la festa modernista del setembre de 1893. En cadascun dels actes de definició del grup es manifesta aquesta col·laboració. Des de la conferència de Casellas sobre art gòtic a l'Ateneu, per a la qual Rusiñol cedí unes taules de la seva propietat; en l'acte d'adhesió als articles-manifestos que Casellas havia escrit des de Madrid; i, ja el 1893, amb dos viatges conjunts, l'un a Mallorca, el mes de març, i l'altre a París, als Salons, el mes de maig. La festa del setembre de 1893, lògicament, n'és el resultat: serveix per definir el camí iniciat cap al simbolisme i el pre-rafaelisme (introduït efectivament el 1894) i per diferenciar el grup esteticista que formen Rusiñol i Casellas del grup regeneracionista de «L'Avenç». Alhora (les cartes 3 i 9 s'hi refereixen) s'inicia la lluita amb l'anti-modernisme del Cercle Artístic de Sant Lluc. Així, diferenciats dels uns i dels altres (bé que amb prou punts d'acord amb «L'Avenç» com per considerar que els objectius perseguits són els mateixos, tal com es desprèn de la carta 5), el nucli Rusiñol-Casellas protagonitza l'aventura esteticista i «decadentista» (diguem-ho així) del Modernisme català: l'assiduïtat amb què Santiago Rusiñol

escriu durant el 1894 (especialment durant el seu pelegrinatge artístic a Itàlia) ens n'és un bon testimoniatge intern i extern.

Tanmateix, quan, a partir del 1895, Rusiñol comença a espaiar les seves estades a París, les cartes van fent-se més convencionals. En part perquè la relació personal és directa, però també perquè l'associació artista-crític va diluint-se lentament. A més, el simbolisme, tal com havia estat formulat en els anys noranta, entra en crisi i la reacció vitalista, regeneracionista, que va manifestant-se a partir del 1897, els afecta tos dos, però d'una manera molt diferent l'un de l'altre. Casellas, és prou sabut, acabarà incorporant-se a la lluita política del catalanisme intervencionista. En canvi, Rusiñol, tot i participar parcialment en posicions vitalistes, acabarà cedint terreny i esclavissant-se pel penedís de la facilitat. Casellas li ho recriminarà en el tombant de segle i, ben aviat, deixarà de considerar-lo un capdavanter en el camp de la pintura i, alhora, lamentarà el menestralisme dels seus escrits. Després del 1898, significativament, la correspondència s'atura. Amb tot, l'amistat personal va persistir, una amistat que tenia la seva justificació en el passat i que, per al Casellas de «La Veu de Catalunya», era una «debilitat confessada», tal com, amb un mig reny, l'anomenava Eugeni d'Ors.

Només dues cartes, del conjunt que publiquem, són de Casellas. Totes dues s'han conservat a la Biblioteca Santiago Rusiñol de Sitges, arxivades amb els números 2248 i 2248c. Les altres vint-i-una cartes, escrites per Rusiñol (amb la intervenció ocasional d'altres personatges afins) a Casellas, es conserven a l'Arxiu Casellas (*Correspondència*), que conserva el Sr. Antoni Pons, al qual expresso el meu agraïment. En l'edició que en faig regularitzo la puntuació, l'accentuació i l'ús de les majúscules. Separo, també, els mots aglutinats i assenyalo amb punt volat els casos en els quals l'original, apartant-se de la normativa ortogràfica actual, apostrofa o elideix alguna vocal. Em cal especificar, per a la bona comprensió del text, que Rusiñol segueix, a la seva manera (ben arbitrària, per cert), l'ortografia de «L'Avenç». El resultat és que les consonants mudes, siguin la *h*, sigui la *r*, desapareixen. Així, els pronominals *hi* i *ho* els trobem escrits en la seva grafia actual o com a *i* o *o*; la forma verbal *ha* la trobem, també, grafuada *a*; i, reblant el clau, trobem, per un encreuament d'ortografies diverses, que el pronominal *hi* pot arribar a aparèixer com a *y*. Trobem, també, la diftongació de *o* en *au* i, per tant, el pronominal *ho* ens apareix en ocasions com a *au*. Semblantment, com a resultat dels dialectalismes, la forma verbal *he* (és a dir, *e*, per la supressió de la muda) és escrita *i*. Aquestes i tantes d'altres grafies pintoresques ajuden a donar a les cartes de Rusiñol la personalitat i l'atractiu que les caracteritza. Ens cal, tanmateix, reclamar la imaginació del lector per tal d'evitar l'excessiu farciment del text amb notes textuais. El lector haurà de tenir en compte que Rusiñol utilitza indiferentment la *b* i la *v* i que, al capdavant, haurà de llegir *betauquit* o *vetaquit* com *vet aquí*; *no-t* com a *no et*; *m'en* com a *m'han*; *vaig al punt de vista* com a *baix (=sota) el punt de vista*; *no be* com a *no ve*; «*radolinet*» com a *rodolinet*; *vaix* com a *vaig*; *s'aixi* com a *s'hagi*; *y trobo* com a *hi trobo*; *y volgut* com a *he volgut*; *n'i* com a *n'he*; *pel* com a *per al*; *britat* com a *veritat*; etc. I entendre, a més, que l'expressió *quart!* és una salutació característica del grup, salutació que, segurament, corresponia amb un enèrgic cop a l'esquena.

JORDI CASTELLANOS

Sitges [10/15-XI-1892]¹

Amich Casellas:

Ya pot pensar ab quin gust aurem llegit y rellegit ab en Mas² los teus dos primers articles y si nos hauran agradat, y si n'hi aurem fet de comentaris!³

Noy, estan molt rebé, però molt rebé. Sont valents, plens d'entusiasme y sinceritat y además estan molt ben escrits. Dius cosas de molt bulto y vas de dret al gra ab una forsa d'expressió que no es pot demanà més, y sempre ab una lògica de criteri sostingut. ¡Quina llàstima que no hi aigi mitxa dot-sena de Casellas escampats per aquet puñetero Madrid!!

Ting fam de saber lo teu parer franc de l'efecte que fan los meus cuadros, entremix de cosas tan diferents. Me fa molta por que pèrdan o que, per falta de notas y siluetas que cridin, passin desapersabuts. Ya m'au diràs.

Sé lo de las proposicions de medallas. Res m'ha sorprès, ni tampoch m'ha desanimat, però sí m'ha entristit. Potsé et farà riure, siga que aquí a Sitges no-m puch esbrabà cridant o no sé què, tota aquesta indiferència que-m volta y fins antipatia, me fan caure molts cops els pincells dels dits. Estich ben convenut que ab lo meu modo *mate* de veure el natural no tindrè may al meu costat més que vosaltres, uns quants bons amichs. ¡Alabat siga Déu!

Ara mateix, fa pena lo que pasa ab l'exposició d'en Graner. Ha exposat una dotsena de cuadros que (ana tu ya t'au puch dir) estan completament inspirats en los meus. Lo «Brusi» i demés diaris los han alabat molt de lo que me n'alegro per ell y per lo camí que segueix; però vet aquí que, de paso, després de dir que allò és lo verdader camí (lo meu), me pégan a mi ab indirectes, dihent-me que estich amenerat. Sols me falta sentir-me que'l copio ¡que m'ho sentiré perquè altres vegades m'au he sentit! En fi, n'í ha per caure l'ànima als peus!

Procura no enfadar-t'í gaire, y a pegà fort que el menos tens lo recurs de poguer-te esbrabar, que ya és molt, y la seguretat de què som uns quants que de pensament y d'obra nos tindràs sempre al teu costat.

¿Perquè no-t fas presentar an en Soriano de l'«Época»?⁴ Me sembla molt trempat y fins ting ganas de escriure-li felicitant-lo.

Saluda an en Fuxà y Llimona⁵ y rep una forta abrassada d'aquest desterrat sitgetà,

Santiago Rusiñol

1. Escrit d'altra mà, segurament de Casellas, consta en l'encapçalament el mot *Madrid*. Casellas, en efecte, era a Madrid en la data aproximada en què cal situar la carta. Vegeu *infra*, nota 3.

2. Arcadi Mas i Fondevila.

3. Es refereix als articles de Casellas sobre l'exposició de Belles Arts de Madrid. El primer, *Impresión general*, aparegué a «La Vanguardia» (d'ara endavant LV), 8-XI-1892, i el segon, *Ranciedades*, a LV, 10-XI-1892. Cal datar, doncs, la carta, entre aquest segon i el tercer, que aparegué el 15-XI-1892.

4. Es refereix a Rodrigo Soriano, en aquells moments crític artístic de «La Época». Casellas el citava en els seus articles com un dels únics crítics informats de la premsa madrilenya. És probable que en aquesta estada a Madrid el conegués personalment, ja que a l'Arxiu Casellas (AC, a partir d'ara), *Correspondència*, s'hi conserva una lletra, amb data del 3-VI-1893, demanant els articles que Casellas havia escrit sobre els salons de París, amb vista a un llibre sobre art modern i amb la intenció de parlar d'ell com a exemple de la crítica moderna. S'hi conserva, també, un telegrama del 1906, d'adhesió al míting de Girona de Solidaritat Catalana. Soriano mantingué relacions amb Santiago Rusiñol i fou ell qui portà una subscripció per al monument al Greco entre els intellectuals de Madrid (vegeu *infra*, carta 22).

5. Els escultors Manuel Fuxà i Josep Llimona, aquest darrer, membre del jurat de l'exposició de Madrid.

[Agost 1893] ⁶

Amich Casellas:

Malas notícias. Tens de saber que per aquellas competèncias bèstias que per aquí corren, apenas se va saber que el dia 8 era la funció del Prado, ya els del Retiro ne organísan tot seguit una altre.⁷

Lo dia 8 faran a la nit, que durarà fins a las dotze, gran castell de fochs artificials a marina ab jochs acuàtics y tota la saragata. Després han enviat a buscar una orquesta, y ab ella a altas horas s'enniran cap al Retiro.⁸

Com pots compendre, això destorba absulutamente la festa y ha cremat y desanimat an els del Prado.

A mi no m'auria desanimat del tot, però vet aquí que aquet dematí he rebut carta d'en Fabre dihén-me qu'en Morera se n'habia anat a San Sebastian y que alguns dels músichs s'habían arronsat y qu'en pujarian d'altres però cobran[t]. Francament, tot això m'ha mort. El nom d'en Morera era dels qu'habíam fet sonar més y ara seria una planxa que se n'aprofitarian els altres y que ns deixaria sense gent.

Ab lo dit ja pots compendre que, per més que ns requi a l'ànima, crech que au tindrem de deixà corre.

Yo no he dit res d'en Morera y quedem molt bé retirant-nos y dihent que no volem competir ab cosas bèstias.

El suelto que t'envio y que insertaré an «El Eco de Sitges» te donarà la tònica.

Si a pesar de tot això volguéssiu tirà endavant, cops y fora, però jo crech que faríam una planxa, y en Reynés y l'Almirall també au creuhen així mateix.

Contesta'm a volta de correu, vejas en Fabra y torna'm el sueto [sic] per a poguer-lo fer insertar.

Estem de pega.

Adéu

Santiago

Ab una forma o altre inaugurarem la casa y allí podrem fer de las nostres.

Me sembla que'l suelto auria d'anar firmat per tu, en Fabre y yo y, si pogués ser, en Morera.¹⁰

6. Carta escrita en el període de preparació de la Festa Modernista que va celebrar-se el 10-ix-1893. Aproximadament, doncs, degué ésser escrita en el mes d'agost.

7. Es tracta de la competència entre els dos teatres de Sitges, davant l'anunci, per al 8 de setembre, de la Festa Modernista organitzada per Rusiñol. Aquest, d'altra banda, en els primers moments d'ésser a Sitges, contra el que vol demostrar Ramon Planes, no hi va ésser gaire ben vist. Els articles que T.V.O. li dedicava eren pures reivindicacions de l'artista davant de la població. Vegeu, per exemple, T.V.O., *Santiago Rusiñol*, «El Eco de Sitges», VIII, núm. 391 (17-ix-1893), p. 1.

8. Tal com la descriu, va fer-se. Vegeu la ressenya de la «fastuosa» festa a «El Eco de Sitges», VIII, núm. 390 (10-ix-1893), p. 2.

9. Es refereix a l'escultor Josep Reynés i al pintor sitgetà Antoni Almirall.

10. Aquesta nota no arribà a publicar-se. La festa, potser per la intervenció de Casellas i Fabra, va retardar-se al 10.

[De Rusiñol a Casellas]

[París, 2/7-XII-1893]¹¹

Estimat Casellas:

Et dich que ab el dos articles de San Lluch has estat collonut.¹² Me'ls rabentas pels tots quatre caires. Fins els deixas sense religió y, si ya ni això els hi queda, no tindran pau an aquet món ni pau a l'altre.

De tots modos ells ya són uns Paus Punyetas.

De debò et dich que-t felicito y et dono las gràcias per la part que-m toca an el primé.

Nosaltres habem llogat un pis moblat a l'isla de San Lluís. Aquet sant per un costat y Notre Dame a devant: ya veus que la cosa es mistifica.¹³

Déu y fassi més que nosaltres. Allí anem a viure en Zuluaga y un altre pelotari,¹⁴ y en Jordà.

Crech qu'aquet any m dedicaré més a veure y badà qu'a pintà.

Quant vinguis pels [sic] saló t'enquibirem ab un cuarto,¹⁵ possat ab un lujo que-ns ve ampla y que potsé t'i vindrà perquè, ab aquell cop de las corbatas, vas demostrà senyorajà si fa no fot tan poc com nosaltres. De senyó y de San Lluch se n'a de venir de mena.

En Jordà et saluda y et falicita també.

Una abraçada als amichs que tu mateix pots trià y sobretot an el Sánchez.¹⁶ Adéu.

Santiago Rusiñol
Hôtel de Bruxelles
Rue de Clychy.

[De Rusiñol a Casella:]

París 6 [Janer 94]¹⁷

Estimat Casellas:

Dispensa'm si no t'escrich més sovint. He comensat a treballà de ferm, desnús que després borro y que no serveixen més que per estudi.

He comensat també una noya tocant el piano y en Satie que se l'escolta. Total que pintà tot lo dia, buscà telègramas, y escriure articles y anar a l'acadèmia no'm queda temps per escriure an els amichs que com tu no en tindria per res d'omplir uns quants cuadernillos per vuidar una mica el pap.

11. Per la referència als articles de Casellas, la datació ha d'ésser aquesta.

12. Es refereix a CASELLAS, *Exposición del Círculo de San Lucas. Impresión general*, LV, 1-XII-1893, i *Exposición del Círculo de San Lucas. El cuadro de Llimona*, LV, 2-XII-1893. Seguirien encara dos articles més sobre el tema, el 7 i el 13 de desembre.

13. Fou el seu tercer domicili parisenc. Vegeu-lo descrit a *Impresiones de Arte*, dins *Obras completas. II*, ps. 713-812.

14. Pablo Uranga.

15. Es refereix a la repetició de la visita als salons parisencs (Casellas hi havia anat el maig del 1893) que no va produir-se.

16. Modesto Sánchez Ortiz, director de LV.

17. *Janer 94* és escrit per la mà de Casellas.

Dech dir-te que l'article teu del número extraordinari¹⁸ és de lo més espès de cosas bonas qu-has dit, més ple segons el meu modo de veure de més bona doctrina y d'una serietat tot ell que, quant el llegia, pensaba (y t'o dich tal com au pensaba) «recony, quin defensor tenim» y que futots s'han de veure aquets que-ns fan la contra, contestant-los-hi tan ab sèrio a las scvas punyetas sense solta! Et dich que t'enviu una abrassada y un *quart*, qu-a se de vias^{18bis} de fet et deixaba sense esma.

Tot allò d'aquells escrits dels de San Lluch, vistos des de aquí, m van semblà molt més petits que las batallas del Prado y del Retiro de Sitges. No saben contestar ab rahons y xafardèjan.

Això y els premis ab moneda que donaran a l'exposició de Barcelona crech que futaran una bullanga de petitesas, que cregas que ting molt pocas ganas de enviar-i.

Per altre part, cada dia crech menos ab això de exposar. Una pinta sense volguè pel públich, per fer veure lo que fa o per lluità, y això et dóna exegeracions per un costat o l'altre, és a dir, cap el comprador o cap a San Boy, encare que yo estich per aquet últim camí que al menos s'i fa més broma.

Ya deus aver vist que m-en fet d'això dels jochs florals.¹⁹ Yo no sé què ting de fer y voldria que m-au diguessis.

¿Creus tu que-es podria fer una campanya de soroll allí dintre, tractant de modernisà la cosa?

¿Creus que val la pena de que fes lo sacrifici de venir en l'època justament del Saló?

Contesta'm.

¿Heu rebut els anarquistas? ¡Quins *manos*, eh!²⁰

Escrich un article parlan del Louvre.²¹

¿Com està l'Yxart?

Una abrassada an el Chàncez y demés amichs y una ben forta per tu del teu amich de sempre.

Santiago

5

[Rusiñol, Clotilde, Zuloaga, Jordà i Uranga a Casellas]

[Aprox., finals de gener del 1894]²²

Amich Casellas:

He rebut la teva y per últim m'ha tret de duptes respecte del meu article.²³ Yo tenia por que fos massa llarch y ocupés massa puesto, y tu-m dius que

18. Es refereix a R. CASELLAS, *Bellas Artes. Evolución decorativa de la pintura moderna*, LV (Suplement), 1-I-1894.

18 bis. Així es llegeix a l'original. Suposo que vol dir: «Si el rebies».

19. Sigui per consell de Casellas, sigui per decisió pròpia, degué renunciar a participar als Jocs Florals.

20. Amb totes les reserves, potser es refereix a la vinguda a Barcelona de Jacques Sautarel o algun altre membre de *Le Trimard* francès, que, segons sembla, mantingueren contactes amb Pere Coromines. Sobre les afinitats d'aquest grup amb els modernistes anarquizants, vegeu Pere COROMINES, *Diaris i records. I: Els anys de joventut. El procés de Montjuïc* (Barcelona, Curial, 1974), especialment p. 95, nota 25.

21. Es refereix a *La oración del domingo, d'Impresiones de Arte*.

22. Pel contingut, la carta és de data molt pròxima a l'anterior. Entremig, n'hi ha hagut una de Casellas que no s'ha conservat.

23. Es refereix a l'article citat a la nota 21.

és curt y vaig al punt de vista que au dius, tens molta rahó. No obstant, com auràs comprès, lo meu obgecte no era fer la crítica dels cuadros del Louvre (feina de rato) sinó l'impressió que'n rebia d'una visita devota, y per forsa habia d'anar passant depressa, per enquibir-o en un sol article com era el meu obgecte.

Ne ting dos més d'escrits qu'enviaré quant s'aigi publicat el del Louvre, l'un parlant de l'Acadèmia y un altre de Notre Dame.²⁴ Després, d'aquí uns quants dias, verdaderament ens a n'anem ab en Zuluaga a Florència a passà una temporadeta, y m'au faré venir bé per continuà las cartas des de l'isla encare que no senti.²⁵ La literatura no està per punyetas. Conta tots aquets projectes an el bon Sánchez.

Los dos cuadros que hi enviat an en Parés ja els coneixes.²⁶ Són los de las dos nenas de Sitges y el de una carretera. Això et probarà que n'he fet dos més per reemplaçar-los pel Saló, de quins estich més content que dels altres. Acaba d'anar-se'n d'aquí el crític Arsène Alexander,²⁷ y m'a felicitat per ells, de lo que hi estat molt content doncs ja deus saber que l'Alexander és home de pochos amichs (com crítich) y de pochos cumpliments.

Aixís mateix, n'estich acabant un de dotze pams, una noya romàntica llegint al costat del foch, del que crech que serà lo millor qu'auré fet, y el destino junt ab un altre noya tocant el piano ab el Satie qu'escolta, a l'exposició de Barcelona. Aixís mateix y enviaré el metxe Carreras (¡pobre Carreras!)²⁸ y la vella de Madrid y faran quatre.

Ja veus que traballo y faig tot lo possible per fer-te quedar bé. Ja que'm motejas de vagadas dient-me mestre, procuraré posar tots els collons que tingue perquè els xatos de la bandera vella no se'n fotin y poguem quedar com uns homes.

Respecte a las còpias no cregas que m'aigi olvidat de tu. En Durant Ruel té el cuadro d'en Monet de las flors grogas y li vaig demanar per copiar-lo y'm va respondre un no més sech qu'un crosta. En Lobre²⁹ coneix un mano que té dos Monets y li demanarà perquè me'n deixi copiar un, si és que m'a-gràdan. En quant al beato Angelico, fins ara no he trovat procediment per copiar-lo. A més del teu encàrrech (tros collunut, per cert) volia copià los tros que n'he fet lo dibuix que ja as vist, però, com saps molt bé, allò és pintat sobre fusta, y tot lo que siga copiar-o a l'oli o l'acuarela no'n donaria cap idea. De tots modos, no desesperis.

En Maetterling [*sic*] per ara no be [*sic*] a París; y yo guardant lo teu retrato ab aquella presència venerable.³⁰ No me'l puch mirà que no'm foti un far de riure de pensar ab aquells trànguls de *L-Intrusa*, quant no acababas may de bestir-te y ens volias fotre un pot pel cap, ab gran asarament d'en Reynés y tota la colla de noys de Sitges. Aquest any n'abem de fer un altre. Potser uns jochs florals modernistas, ab premis de cuadros d'en Casas, Graner, Mas, Zuluaga y meus. Ya rumiarem la mostra³¹ y rumia tu també pel teu compte.

24. *La clase de noche* i *La isla mística*, d'*Impresiones de Arte*.

25. *encara que no senti* s'ha de llegir *encara que no hi sigui*.

26. Per a la IX Exposició Extraordinària de la Sala Parés.

27. Rusiñol escriu *Alexander*. Es tracta del crític Arsène Alexandre.

28. Jaume Carreras? És molt possible que es refereixi a aquest pintor, deixeble de Ramon Casas i animador de l'Acadèmia Artística Lliure, en nom de la qual pronuncià un discurs a la Sociéty des Artistes Independents, el 23 de febrer del 1893, el text del qual va trametre a Casellas. A ac, *Correspondència*, es conserven unes altres quatre cartes seves escrites entre el novembre del 1892 i el maig del 1893.

29. Maurice Lobre, pintor, crític d'art i amic de Rusiñol.

30. Es tracta del retrat fotogràfic de Casellas, en un moment de la representació de *La intrusa*, en la Festa Modernista del 1893.

31. Escrit *mostra*. Potser volia dir *nostra*.

Sento molt lo qu-m dius de l'Avenç per una cosa.³²

Perquè, sigue com vulgui, era una revista qu-es preocupaba de las cosas de l'esperit tan refotut, cada dia més, a la nostre terra butiguera. La mitxa cana va guanyant camí en contes de perdre'n e hi a moments que penso qu-és llàstima que-ls sigan assessinos y bèstias.

Respecte al dibuixos, guarda-me'ls, perquè els vuy tenir a la casa de Sitges. No crech que-ls hagués fet gaire propaganda publicant-los, perquè ab la cara ya pàgan; y no au dich perquè'm sàpiga greu que no los aigin publicat, que no me n'a sapigut; només que quant vaig veure que au fèyan a «La Publicitat», d'una manera com un radolinèt diari, y va ser, no per amor als dibuixos, que a l'últim són còpias de fotografias, sinó perquè fos avans «La Vanguardia».

Me'n vaig [a] escriura article, perquè és cap al tart y és l'hora que ting una arrancadeta. ¿No et passa ane tu?

Adiós, presumit de corbatas y prendas de cos; una forta abrassada y un ¡quart! reconstrat.

Abrassa'm an en Sánchez, y fot-li ¡quart! també.

Santiago

Mon cher ami, —J'arrive à l'instant chez ce vieux cochon de Jak qui est en train de barbouiller quelques bêtises qu'il décore pompeusement du nom «d'article». Ça fait pitié!!!...

Ce pauvre Jak se croit sérieusement inspiré, et cependant, Dieu sait si j'ai à me plaindre de lui sous certain rapport. Si je vous disais, mon cher Casellas, que malgré tous ses efforts il n'arrive pas à dépasser le chiffre deux et encore avec quelle peine. Enfin!... que voulez vous. J'en prends mon parti.

J'aime a croire mon cher Casellas que votre santé ne laisse rien à désirer. Je vous embrasse de bonne amitié

Clotilde
Clo-Clo

Amigo Casellas:

Me parece oportuno el que yo también tome parte en esta carta para decirle que cada vez nos entristecemos más al ver la decadencia de la que nos hallamos rodeados, y al pensar de lo que Uds. se hallan rodeados (que: ni decadencia se puede llamar). Gracias por lo de los dibujos! Hasta otra y disponga de un amigo

I. Zuloaga

Are-m toca a mi. Sí, Casellas, sí, això de la decadència de què-l Zuloaga sempre s'esclama, s'ens ha encomanat com una malaltia. Lo Mus,³³ sobretot, està decadent més que-n Daniel Ortiz.³⁴ Diu la Clo-Clo, y asegura, que no sembla-l mateix en certs negocis: d'aquells no n'estich enterat, però de lo que sí ho estich és de què-ns guilla a Florència engrescat ab l'Angélico y-ls diabòlics primitius. ¡Vet aquí lo que té llegir!, com diu lo Francisco.³⁵ A mi-m té desesperat, perquè si és que-s decideix a anar a la terra d'aquells sants ba-

32. Casellas devia haver-li anunciat que la revista deixava de publicar-se.

33. «Mus», nom donat a Rusiñol entre la colla d'amics.

34. Daniel Ortiz, redactor de «La Publicidad», autor de les *Chirigotas*, que signava «Doys». Antimodernista i anticatalanista.

35. Probablement es refereix a Ramon Casas, conegut entre ells com a «Ciscu».

rons, jo tindrè que tornar a la dels barons ensupits, o siga, la *ciudad condal*. Veurem lo que passarà. Si la decadència arriba a triunfà, marcharem junts fins a Lyon, ahon ns quedarem uns dies per veure'l Museo y ls Puvis de Chavannes y, després, ells cap a menjar macarrons y jo cap a menjar carn d'olla.

[Lo Zuloaga-l tenim mitj trastocat, renegant tot el dia, extasiant-se devant de dos Grecos que tenim a casa y que, com que-ls estimem també, estem a punt de vendre'ls.]³⁶

Y prou, amich Casellas; ya sabeu os estimo y podeu [?]³⁷ manar sempre a qui és amich vostre affm.

J.M. Jordà
P. Uranga³⁸

Nota. Això tatxat és una sorpresa d'una cosa del Greco, que no vuy que sà-pigas fins qu-au veuràs en un article. El secretari se'm tornaba bocamoll.

Santiago

6

[Zuloaga i Rusiñol a Casellas]

Pisa, Lunes [Aprox. 15-II-1894]³⁹

Amigo Casellas.

La presente tiene por objeto darle mis más espresivas gracias por su crítica en la Vanguardia;⁴⁰ la cual la encuentro acertadísima, excepto en lo de Luce Anquetin y el puntillismo. Pero en cambio aquello que más acertado lo encuentro es el trozo en que dice: que conservo de Woyler el amor a los asuntos tétricos y rodeados de esa oscuridad (*tan poética y hermosa*.)

Cada cual tiene sus amores en arte. A mí no hay más que cuatro cosas que me preocupan y son: 1.º *Carácter* personal de lo que uno quiere pintar; 2.º La línea del cuadro; 3.º Armonización en los negros y rojos (pero negros y rojos armónicos); y 4.º Las medias-tintas, el valor de los tonos, y sobre todo el ambiente.

Esto del ambiente es una cosa que no la han estudiado muchos.

Con esto del ambiente quiero decir que: *el marco del cuadro* ha de ser el sitio en que uno está pintando.

Creo, amigo Casellas, que estas preocupaciones son las suficientes por crear un buen arte (Dejemos esto a un lado).

Lo que más tristeza me da es el pensar lo que Ud. deve de sufrir al verse rodeado de energúmenos como los Miquel y Badias, Diarios Mercantiles y demás pudredumbre. ¡Qué triste es ser juzgado por esa gente que el arte les importa cuatro puñetas y juegan con todo aquello que (por ventura y gracia del Espíritu Santo) no les gusta!

36. Aquest paràgraf és ratllat, tal com explica Rusiñol al *post scriptum*.

37. Molt *illegible*.

38. Pablo Uranga signa, però no escriu res.

39. El comentari de Zuloaga a la crítica que li ha fet Casellas situa la carta després del 14-II-1894.

40. Es refereix a R. CASELLAS, *Bellas Artes. Undécima Exposición Extraordinaria del Salón Parés, I*, LV, 14-II-1894.

Qué atrevida es la ignorancia. No crea que esto lo diga porque esté disgustado de la opinión de esos cabrones (todo lo contrario pues el mal hubiere sido, si por desgracia les hubiera gustado mis cuadros); sino que repito: que una crítica concienzuda (en pro o en contra) siempre agrada al artista.

Ahora pienso mandar a la exposición que se efectuará en esa el mes de Mayo,⁴¹ los tres retratos que tuve el año pasado en los Independientes; y luego ya creo que enviaré muy de tarde en tarde pues como creo que no pasen de media docena a los que pueda interesar mi pintura, se lo enseñaré particularmente.

Veo que soy largo y quizás fastidioso; así es que, antes de concluir mi carta, permítame el regalarle el dibujo *Aux bord de l'Oise*; para que tenga un recuerdo mío.

Con que ya sabe en donde tiene un amigo dispuesto a toda batalla (ya aun a ensuciarme las manos un día zurrando con boleas y reverses esos que se llaman críticos). Un apretón de manos,

I. Zuloaga

Amic Casellas: He llegit lo teu primer article de gust, com tots los teus, y estich esperant el segon ab ànsia.

En Jordà, a qui ya deus haber vist, va emportar-se'n los dos cuadros que hi fet per l'exposició de Barcelona. Vaig dir-li que no els ensenyés ni en parlés a ningú enterament, perquè desseguida perden la novetat, però no-m puch estar de dir-te el desitx de qu'i ting de què, tu solsament, vagis a casa y els vejis y-m digas una dita.

L'altre dia, a París, vaix fer una visita qu'auria donat un dit per fer-la ab tu. En Ropps⁴² va dir que coneixia els meus cuadros, que li agradàban y que l'anés a veure. Vam anar-i ab en Zuluaga, y ell, que acostuma ser molt esquerp, nos va ensenyà las carteras collunudas d'aiguaforts y dibuixos y va estar amabilíssim. Això et paga de la indiferència d'aquets Miquels y Badia de Barcelona.

Estem treballant a fer còpias al cementiri. Crech que portaré una colecioneta de fracmens per Sitges, molt interessant.

¡Quart!

S. Rusiñol

Contesta Florència, *ferma in posta*. ¡Y mis artículos!!

7

[Casellas a Rusiñol i Zuloaga]

Barcelona 21 Febrer 94

Amig Santiago: quand passis els ulls per aquesta carta, ja hauràs rebut dos dels articles enviats: *L'oració del Louvre* y *La academia*. En nom meu y en el d'en Sánchez, us demano perdó ana tu y an en Zuloaga, per la mala repro-

41. Es refereix a l'Exposició General de Belles Arts del 1894.

42. Félicien Rops, un dels més destacats artistes del simbolisme belga, establert a París des del 1874. Havia començat com a paisatgista, però la seva fama vingué dels gravats i de les il·lustracions d'obres de Baudelaire, Mallarmé, Barbey d'Aurevilly, Villiers de L'Isle, Adam, Sâr Péladan, etc. Influí pregonament sobre el simbolisme finisecular. Vegeu, sobre la seva obra, *French Symbolist Painters*, Arts Council of Great Britain (1972), ps. 137-138 i, sobretot, Francine-Claire LEGRAND, *Le symbolisme en Belgique*, especialment ps. 34-36.

ducció dels vostres hermosos dibuixos. En Sánchez va passar una nit de febre, donant ordres, cridant y renegant, perquè surtís bé aquella *oració*, que ha agradat moltíssim. Per no demorar més la seva publicació, l'article va ser tirat amb el paper de sempre, pues del satinat no n'hi havia a Barcelona, assegurant-nos, per altre part, l'inginyer aleman que va dur la màquina, que la qualitat del paper no influïa en l'èxit per gran cosa. Sigui com vulgui, l'opinió general ha sigut que, tractant-se de una publicació diària, la reproducció d'uns dibuixos tan difícils de gravar y tirar com aquells, no deixant gaire que desitjar. Jo, que havia vist els originals, no sóch pas d'aquest parer.

En quant al segon article del Saló Parés, ja fa dias que'l tinch fet; per publicar-lo només en faltan els ninots d'en Passos, ja qu'en Sánchez vol que vagin il·lustrats!⁴³ En quant al primer, me'l va retallar de una manera horrorosa per por d'ofendre un aquet *poseur* de l'Urgell.⁴⁴ Afigura't que després d'allò de *l'anunci de las telas metálicas*, venia el *pendant* que deya aixís: *¿Qué diríamos en cambio del pintor especialista que pusiese a la puerta de su taller un rótulo concebido en estos términos: «Al crepúsculo vespertino» Gran fábrica de puestas de sol. Especialidad en Veredas melancólicas y Campizos entre dos luces?...*

Trossos pel estil me'n va tallar una pila, deixant l'article reduït a dugas terceras parts. French paciència perquè no hi ha a Barcelona cap periòdic una mica autorisat e independent ahont anar a escriure. Mal per mal, encare la Vanguardia és el millor.

¡Com deus disfrutar, mano, amb aquet cementiri! ¡Ditxosos de vosaltres que us podeu donar aquets regalos d'art! Adéu: Ja aniré a veure els quadros de casa teva. Escriu.

Casellas

Querido Zuloaga: le doy gracias ante todo, así por las frases que me dirige en su carta, como por el recuerdo que me dedica. Siento vivísimamente (no puede Vd. figurarse de qué modo) no haber sabido interpretar la técnica de su pastel. No dije, sin embargo, que su obra fuera puntillista, pues de sobra se me alcanza que para emplear semejante procedimiento es precisa la pintura al óleo. Me valí únicamente de este nombre (seguramente con poca o ninguna propiedad) para indicar la manera *plate* y uniforme de aquella factura, que, al dejar correr el lápiz sobre el pastel, puntúa el grano al par que lo colora... y, más que por nada, para dar una explicación (sin duda capciosa) de lo que los imbéciles de por acá apellidaban *bordado en cañamazo*. En cuanto a los autores que cito, estoy en esto tan preocupado que aun ahora me parece estar viendo ciertos pasteles de aquellos artistas y encontrarles un gran parecido con el de Vd. Sea de esto lo que sea, crea que mi error es hijo de mi buena fe y de las ganas de legitimar a los ojos de las gentes de aquí el arte que Vd. siente y practica. ¡Si Vd. supiera las peleas que he debido sostener con toda cáfila de brutos! En fin, si Vd. se viene por aquí algún día, ya tendrá ocasión de lucir sus boleas y reveses que ¡como hay Dios! no vendrían mal del todo para reventar a esos pintores de mierda.

Lo que expone en su carta sobre su criterio en arte me ha interesado en gran manera. No obstante, quisiera que me aclarase un poco la 4.ª parte, o sea, lo referente al ambiente. ¿Quiere Vd. hacerme una aclaración sobre este punto?

Adiós y cuente Vd. con mi amistad sincera e invariable,

R. Casellas

43. El segon article de la sèrie va aparèixer el 27-II-1894.

44. Modest Urgell, que havia presentat a l'exposició el quadre *Lo de siempre*, obra que donà peu a un apartat de la crítica de Casellas en el qual s'atacava violentament els pintors especialistes.

[Casellas a Rusiñol]

Barna 5 Mars 1894

Amig Santiago: Hi vist els dos quadros teus. El de la *dona a la ximeneya* és recontraçollonut. El tallat de la tela ja és, per si sol, una adivinació. Tan apaïsat com és, dóna l'impresió de la grandària de l'estància y de la soletat de la figura d'un modo portentós. Ademés, l'horissontalitat de las líneas el fa íntim, quiet, silenciós; aixís com la harmonia apagada dels tons li dóna aires de somni distingit. La figura, acertadament endolada, de semblant vaporós y com *detraqué*, y posada am natural abandono, escau divinament en aquell medi entre senyorial y melancòlic, ahont sembla qu'hagin passat cosas tristas, històrias misteriosas y aventuras novelescas d'altre temps. El dibuix de punta, el *ça avec ça*, de primera. T'auguro un èxit colossal entre els *amateurs* intel·ligents, y podser un èxit públic per la part psicològica que l'obra conté. L'altre quadro del piano no-m fa de troç tanta peça. Ademés ha vingut en molt mal estat, pues debias enrotllar-lo molt fresc y s'hi han enganxat els fulls dels diaris, deixant-i impresas lletres de l'escrit. Ja te l'arreglaran que no s'hi conegui res dels desperfectes. També hi vist els d'en Zuloaga, però ja els coneixia de París; el de la vella m'ha tornat a fer bona impressió. Saluda'l am un ¡quart! ben fort y posa'l al tanto de lo qu'are vaig a dir. Per fer unas bonas reproduccions dels quadros dels amigs que figuraran en la Exposició, necessitariam a temps treure'n fotografias; però com jo no vuy demanar res an en Parés sense autorisació, et suplico qu'enviïs a can Parés un telegrama del següent tener: —*Juan Bautista Parés. Petritxol. Barcelona. Autorizamos Casellas fotografiar cuadros. Rusiñol. Zuloaga.*

Però, per això, escriu-me. Are ets tu que fas el gandul y t'oblidas de mi. Si m'escrius et contaré una cosa que't sorprendrà. Em refereixo al *San Pere del Greco*, que jo conech avans que tu. Escriu. ¡Quart!

Casellas

[Rusiñol a Casellas]

Florència [segona quinzena de març del 1894]⁴⁵

Amich Casellas:

Noy, t'has ben venjat. Volia intrigar-te ab lo dels Grecos y ara tu, ab lo que-m dius a la carta, ns has fotut ab un cau de suposicions, sobretot an en Zuluaga, que n-i a per llogar cadires. Ya cal que a volta de correu ns treguis de duptes.

¿Ya has vist la conya de l'article del Greco?⁴⁶ Ab lo que tu saps, ves que no foti alguna planxa.

Los dos Grecos realment sont collonuts y els vaig comprà an en Barrau per 1000 francs tots dos.

Ya pots contà qui hi estat contentíssim de que t'agradessin els meus cua-

45. Resposta a l'anterior de Casellas. La data, per tant, és aproximada.

46. Es refereix a *El Greco en casa*, aplegat a *Impresiones de Arte*.

dros. Quant t'han agradat a tu, an en Casas y potser a dos o tres més de Barcelona, ja-m dono per pagat perquè tot lo demás és tarragada.

Hi vist que un capellà va donar un[a] conferència an els de San Lluch, y va parlar en contre de l'impressionisme, misticisme y simbolisma, dihent qu'éran no sé quina mena de pecats.⁴⁷ Només faltaba que se'ns hi fiqués el clero y ns escomoniqués. Després es quéixan si un diu disbarats de la seva religió y may n'havem dit ni la mitat dels que diuhen ells de la nostre. Vaig veurer que a San Tomàs, ni a Sant Agustí, tampoch li agradaba l'impressionisme. És collonut y és de lo més graciós qu-es pot llegir; y tot això, dit en temps de cuaresma, encare té més llumillo.

Estich fent un pet de còpias que crech qu-i passaràs un bon rato mirant-las. És un treball de cabronada; però, noy, el gust s refina molt; y després tindrè una sèria de fracmens y recorts penjats an aquellas parets de Sitges, que serant com un reconfortant per las temporadas que passi a Espanya, que procuraré que siguin las menos possibles.

Yo penso anar-me'n a París a últims de mes perquè ting d'arreglà lo del Saló; y a últims d'Abril o primers de Maig -m deixaré caure a Barcelona.

No puch parlar-te de lo que aquí veix. Seria massa llarch y ya t'au diré de paraula, y alguna cosa ya au veuràs en els articles.

¿Et va agradar el de Nòtre Dame? ¿Ya habeu rebut el de Pisa?⁴⁸

Estich molt content qu-en Sánchez s'aixi emprès el publicar-los, y tan en Zuluaga com yo treballem més de gust.

Avuy telegrafiarem an en Parés.

Treu-ens de duptes d'això del Greco y rep abrassadas per tu y en Sánchez.

Adéu, y ¡Quart!

Santiago

Albergo Nettuno
Via San Antonino
Florença

10

[Rusiñol a Casellas]

[Florència, aprox. 15/21-III-1894]⁴⁹

Amich Casellas:

Aquí t'envio la forma del llibre «*desde el molino*» tal com la penso.⁵⁰ Escobertas de paper groixut vermell y el molí negra qu-en Casas pot fer un petit croquis.

Sobretot que repassin bé els articles.

Lo titulat *Impresiones de llegada* no hi va perquè va ser escrit per tornar a posar al corrent al públich. En cambi, com a epileg y tindria d'anar-i el d'en Canudas, que està completament relacionat ab el llibre.

Passant a un altre cosa deg dir-te que lo del Greco nos ha interessat extraordinàriament, y qu-ets un poc avergonya de deixar-nus aixís ab la mel a la boca, no sapiguent lo del senyó Escuder com acaba encare que veix qu-ell va acabar malament. Ya cal qu-ens escriguis la segona part desseguida.

47. Es refereix a la conferència de Josep TORRAS I BAGES, *De la fruició artística*, feta als locals del Cercle Artístic de Sant Lluc, el dia 1-III-1894.

48. Es refereix a *La isla mística* i *Un rato al continente*, d'*Impresiones de Arte*.

49. *Florència* és escrit de mà de Casellas. La datació és aproximada.

50. Es refereix al format de *Desde el molino* (1894).

Vaix rebre un telegrama d'en Sánchez dihent-me qu'habia rebut l'article número set, y un altre dihent-me que habia rebut lo set y el vuit. Suposo que el segon volia dir lo vuit y el nou, ya que són tres los d'Itàlia que havem enviat y abui enviem el quart, o siga, número deu. Treu-me de duptes perquè en Zuloaga m'atropella a preguntes. Aixís mateix, digas an en Sánchez que tot lo que li permeti l'original [?] que procuri insertar més d'un article per semana, que no li faltaran articles, perquè en Zuloaga, si no veu qu'es publican, no té ganas de fer dibuixos y, com en faltan bastants encare y com a últims de mes entrant penso venir a Barcelona, convindria tenir-los tots fets y publicats.

Ya pots contà lo que m'alegro que t'aigin agradat. Crech qu'els quatre de Itàlia que ting enviats, per més que saltan més d'una cosa a l'altre, no decauhen y hasta potsé a trossos van millor. De tots modos dech confessar-te que no n'estich molt content. Y trobo molta farda.

De lo que n'estich més, és de dos articles catalans que hi escrit, del gènere de la *Sugestió del paisatge* però fets ab més carinyo. Fan de mal explicar. L'un és una noya que plora y no sap perquè. Y volgut demostrà, ab bonas paraulas, que aixís com quant fa molt temps que la «*Naturalesa no ha obrat...*» a l'home li bàixan sense solta, aixís mateix, cuant fa molt temps que s'és feliz, las llàgrimes bàixan sense saber perquè.⁵¹

L'altre és un enterro. Un ofegat que baixa pel Sena y és tot sol an el seu enterro.⁵²

Em sembla que t'agradaran y formaran part d'una colecció que vuy fer, acabats els articles de «La Vanguardia», com una espècie de poesias en prosa, que no sé si seran simbolistas o com dir-ne, perquè, a dir-te la veritat, de simbolista no n-i llegit cap encare, ni en vuy llegir, per fer una cosa meba, bona o dolenta. ¿Què et sembla el plan?

Ab tot y això, treballa com una bèstia. Ting ya fetas setse còpias, la major part petitas de dos pams; aixís és que et dich qu'estich cansat. Crech que aquest viatge a Itàlia m'aurà servit de molt.

Res me dius del cuadro den Casas que, com pots figurar-te, ting moltras ganas de veure'l. Crech que l'exposa diumenge a Barcelona.⁵³

Ja vaig escriure an el Manel⁵⁴ felicitant-lo, però no sabia que la conferència tingués una segona part. Veix que va lluir-se y que debia deixà a la gent admirada que a un pot tan petit y hagués tan bona confitura.

Per allà el divendres de la semana entrant ens en anem. Ab això sobretot fes-me el favor de escriure'm a volta de correu per poguer rebre la carta a Florència.

Pasarem un dia a Suiza y farem un article ab grans nevadas.

Portaré a Barcelona una colecció de fotografias que quant las veigis t'i fortaràs a sobre com una ballena. Ya ting repetidas las que crech que m'afanaràs, perquè me la temo ab temps y m'agradarà que las tingues.

Adéu, noy macu. ¿No necessitas pas corbatas de Itàlia, presumit de punyetas?

Una forta abrassada an el Sánchez. Cada dia espero carta, però ya el perdono. Sobretot que publicui els articles més dapressa.

Espero veure't per contar-te moltras cosas y, mentrestant, reb una forta abrassada del teu amich de debò

Santiago

51. Parla de *Llàgrimes de matinada*, publicat a «El Eco de Sitges», IX, núm. 429 (3-vi-1894), ps. 1-2. Recollit a *Anant pel món*.

52. Parla d'*Un enterro*, publicat a «El Eco de Sitges», IX, núm. 427 (24-v-1894), p. 2. Recollit també a *Anant pel món*.

53. Es refereix a *Garrote vil*.

54. Manuel Font i Torner, conegut per *Font nano*.

Florència 23 [-III-1894]

Estimadíssim Casellas: He rebut la teva y passo a contestar-te.

Dech dir-te qu-el dibuix que vaig enviar per las cartas del Molí, aquell quadrat, era la forma qu-a mi-m semblaba pel llibre. La vàreix veure a la llibreria moderna de París, y la majoria de llibres decadents, simbolistas, etc., etc., estàban ab aquella forma y fèyan molt bonich y nou. Això no vol dir que es fassi; va ser una idea que vaix tenir al fer-me tu la pregunta. Si allò no va, feu la forma del llibre «Charpentier» però ab escobertas vermellas.

Lo dels articles qu-et deya y tot lo que dich y demano, has de saber (en confiança) qu-és cosa d'en Zuloaga qu-és un noy de bastant mal contentar. Cada vegada que surt un gravat malament, tremolo y l'aguanto, dihent que an el llibre surtirant collonudament. Yo ya sé qu-el pobre Sánchez y tu y poseu el coll, y-m faix càrrech de tot y estich content sempre, però ell té ratos de tot. Et dich això solsament pel teu govern.

Suposo tindreu dos articles més dels que-m dius. Són mitxa figa mitx raïm, però y van molts ninots y fets ab consciència. L'últim, no obstant, lo *Del monte de los cipreses* (¿es diu cipreses o ciprés?) crech qu-m diràs qu-és el que t'aurà agradat més.

Si fos ara a fer, no crech qu-el fes ab tant d'entussiasme perquè de resultas de l'excursió m'a agafat un reuma, d'aquell que ting de vegades entre coll y asquena, que no-m puch moure ni bellugar.

Demà arriba en Font,⁵⁵ segons espero, y si no l'esperés ya seríam fora; e hi farà una mica d'aticisme y crech que tot anirà bé y podré fotre el camp a París a entregar els cuadros al saló, y aviat a Barcelona, que cregas que ting moltas ganas de veure't y de veure'us.

El dibuix de la tomba del Mèdicis, de Miquel Angel, en contes de ser la figura de la nit és la del dia.

Cansat de fer còpias, vaig proposar-me descansà uns quants dias, y en fa tres o quatre que no treballo; y veix que no serveixo per estar sense fer res, y ya voldria ser fora y m'emprenya molt qu-en Font encare no sigue aquí.

Ab lo de las còpias, m'hi trobat ab una cosa qu-és un fàstich. Los que més m'haguera agradat copiar, *La primavera* de Boticelli, *L'anunciació* de Leonardo y la del Beato Angélico y d'altres, els copistas tenen demanat torn al menos per tres mesos. Després, un cuadro de Filippi Lippi, que-n vaix fer un dibuix que ya auràs vist (una verge ab dos caps d'àngel), una hermosura de color y de sentiment, el ténan a una iglésia y, ab lo de ser semmana santa, que no hi contaba, estan tapats els sants y l'iglésias [*sic*] plenas de gent (Com si aquell cuadro no fos més que un sant).

De tots modos ya veuràs que no he perdut el temps.

Des de dilluns que ve, que-ns envihin «La Vanguardia» a París.

Adéu. Ting l'esquena qu-m fot molt mal. Una abraçada al Sánchez y un altre per tu.

Santiago

Aquí t'inclueixo una carta d'un que no recordo qui és, que la van envià a «La Vanguardia» y allí me l'han enviada. El periòdich a què es refereix, no l'he rebut. Suposo que deu ser alguna punyeta de patriotisme, però, de tots modos, ves si el pots trovar y, segons com, envia-me'l o fes lo que et sembli.

55. Suposo que també es refereix a Font i Torner.

París, 15 Maig [1894]

Estimat Casellas: Al arribar de vàrias excursions qu'hem fet per Normandia, he trobat lo teu darrer article qu'he llegit ab el gust que ja pots suposar.⁵⁶

Deixant a part els elogis que fas d'una servidora (pels quals ja fa temps que t'ing donadas las gràcias a l'engròs) trobo qu'és dels articles qu'has escrit més sèrios, més nutrits, més ben capdellats y anant al gra d'un art sèrio que tu desitjarias y una servidora també.

Després del teu, n'he llegit un d'en Miquel y Badia, escrit ab tarregada barrejada, de lo més neula qu'ha sortit d'aquellas mans pecadoras. De l'art d'en Galvey, Vancells, etc., etc., en diu «*impressionismo de buena ley*», és dir, que de treure retallets d'impressionisme y gornir-se'n un vestit cursi al gust del menestral, robant suc de cervell dels altres, és «*de buena ley*». Per mi no solament me sembla de *mala ley*, sinó que cuasi et diré que prefereixo la pintura del gran Galofre. Al menos s fa la cuina tot sol y es crema las costellas.

No et pots figurar l'efecte que fa, de mesquí, de rutinari y tonto, un article d'aquets llegits des de aquesta terra, venint de veure, com hem vist aquets dias, la mar de Degàs, Manets, Monets, y Puvis de Chavannes. Arriva el tal Miquel y Comparsa a fer riure de compassió.

Respecte els meus cuadros (que ya sé que t'interessarà que te'n parli), ja auràs vist, qu'he tingut més èxit de premsa del que m'esperaba. Hasta s'han dignat alguns periòdichs pegar-me, cosa que ya saps (au dich ab sèrio) qu'és molt d'agrahir an aquesta terra d'indiferència. Ahir vaix rebre un retall, an el qu'm pegàban junt ab en Bernard,⁵⁷ y'm sembla que val més això que no pas que m'alabessin al costat d'en Masriera. Al mateix temps, vaig rebre la notícia també de que el museo de Filadèlfia m'habia comprat la glorieta de la lluna. Cada hu té la seva manera de fotre an els Nort-Americanos.

En quant a *societaire*, et diré que no hi ting cap confiansa. Són molts els qu'au tenen treballat, y yo no en coneg ni un solament del comitè. En Lobre que hi podria alguna cosa, té la teoria de que el ser-ne no serveix per res; que val més que no me'n fassin; qu'els cuadros no són ni més ni menos bons etc., y no donarà ni un pas. Diu que massa de Déu que me'n faran un dia o altre, y que tot això són punyetas. Yo ya sé que té rahó però, de tots modos, voldria ser-ne. En fi, qu'ab tota sinceritat no au crech, però que Déu y fassi més que nosaltres.

Una forta abrassada an el Sánchez y un bon ¡Quart! de ton verdader amich.

Santiago Rusiñol

56. Es refereix a R. CASELLAS, *Exposición general de Bellas Artes. IV: Los pintores de la naturaleza*, LV, 4-v-1894.

57. Podria referir-se a Emile Bernard o a Albert Besnard, però suposo que deu ésser a aquest darrer, el més assíduament citat per Casellas en les seves crítiques.

[aprox. 14-vii-1894]⁵⁸

Noy, yo no hi entench ab això de la política, però ne deus haber fet una de grossa, de collunuda, perquè l'Yxart està desesperat. Es passeixa tot sol per la saleta de lectura y va dihent ab un to de veu que fa dias que no li habia sentit: «Ja no hi [ha] creèncias, ni temor de Déu; la revolució del 68 no ha servit de res; mira en Casellas, alaba an aquell bandarrot y ens la vol fer passar per dona *conforme* y endressada y prudenta.⁵⁹ Yo vuy dimitir d'això de «La Vanguardia». Que-m treguin la faixa. No vuy ser més ni de la particular, ni de la diària, ni de la particular y diària. Era un diari independent, y per altim⁶⁰ en Casellas ha donat la nota política...»

Yo procuro calmar-lo, dihent-li que tot això potser no serà res, però ¡cah!, cada horeta o cada horeta y mitxa, li torna a entrar el desespero. Ara mateix, li portan una tasseta de Maria Lluïsa, que no sé si és per això de l'arrebato, o per curar-se algun mal que té per dintre d'aquets qu'en dihem secrets, quant comensem a tenir anys.

¿Potser sí qu'està podrit? L'home és una capsa tancada, y veix que devedades grata an aquell indret que L'Úrsula⁶¹ ens posaba a tots tres en moviment.

De tots modos, habem tingut una gran alarma. Temem que et vulguis presentar per diputat ministerial y que te'n tinguis d'anar a Madrid. Pensa-hi bé, y creu que-ns donarías un trastorn, pitxó que si se te'ns entreguessis a la beguda, al joch o la prostitució, que són las tres cosas que tenen més càstich als ulls de Déu. Per la mort d'Ell, pensa que t'estimem; que aquí a Tarragona només, que és un reconet esquifit de món (y au dich encare que l'Yxart, que hi està ambadalit, s'emprenyi), aquí només hi tens dos amichs de tot cor, que farem per tu lo que no faria una mare per un fill que li tirés per mal cap (encare que fos de faba); pensa que nosaltres, ab aquesta soletat en què vivim, veyem las cosas més claras que-ls que viviu an aquest bullit de las grans poblacions; y, si no au fas per nosaltres, pensa lo que disfrutarian en Galofre Oller, en Cusi y en Miquel y Badia, y sobretot refrena't, que encare hi a misticisme per poguer fer bonas obras.

Prou de sermons y entrem a la secció d'abrassadas.

Te n'enviem un coba. ¡Quart!

S. Rusiñol

Dóna, en nom de tots dos, una forta abrassada an el Sánchez.

58. Carta escrita des de Tarragona, on Rusiñol s'hostatjava a casa d'Yxart, a propòsit de la reacció d'aquest davant de la lloança que Casellas havia dedicat a la infanta María Paz, retratada per Franz Von Lenbach, dins de l'article *Exposición general de Bellas Artes. VI: Los pintores de la vida humana (Figuras y escenas de interior)*, LV, 12-vii-1894. Yxart, amb data del 14-vii-1894, escriu a Casellas per protestar de la lloança. Suposo que la carta de Rusiñol deu ésser aproximadament del mateix dia. Vaig fer edició d'aquestes cartes a *Tres cartes: Josep Yxart, Santiago Rusiñol i Raimon Casellas*, «Els Marges», núm. 10 (maig 1977), ps. 77-82.

59. La infanta María Paz.

60. Escrit així. Llegiu *últim*.

61. Personatge citat, sempre en aquest mateix sentit, per Yxart i Casellas. És possible que es tracti de l'actriu que va encarnar el personatge d'Úrsula en la representació de *La Intrusa*.

París 9 Decembre [1894]⁶²

Amich Caselletas:

Vaix rebre las dos tevas cartas. He fet aquets tres dibuixos fent serví de modelo an el baqué de Tarragona,⁶³ que és el que tenia a mà. Com veuràs pels dibuixos, la cosa és: tipo de conferenciant. Naturalment que té de borrar-se la bomba de l'un y que hi és tan sols perquè m'acodí al moment de fer el dibuix. Encare que semblin una mica escabrossos, tot depent del títol: per exemple, una conferència sobre els drets de la dona... etc. etc... vosaltres vos au arreglareu al vostre gust.

Naturalment qu'he llegit ab aquell gust que ya saps los teus dos articles parlan d'en Vaireda.⁶⁴ Sense dir-ho per dir, los he trovat hermosíssims, sobretot, pel meu gust, el segon. És just, és hermosament descrit el paisatge y, tot ell, respira una aroma de poesia d'aquella mena que saps que m'agrada, y el trobo escrit ab aquella música per l'orella, que yo crech qu'és el vestit d'un article. En fi, que m'agràdan de debò y betauquit.

Yo estich més emprenyat que Déu. Vaig passar els quinze primers dias qu'entre lo de la Pignela⁶⁵ y una cosa y altre no vaix fotre res. Después, faix venir la Nantas, compro una tela gran y comenso a dibuixar un cuadro dintre el gènere de «La Lectura romàntica», ab tot l'entussiasme ab què es comènsan las cosas encare de [no] ha vingut lo desengany de veura-las fetas. Quant vetaquit que se'm posa malalta de gravetat, y ara-m tens fa vuit dias, ab la tela al devant, esperant, fins no sé quand, puig la cosa crech que va molt llarga y no ting humor de comensar res més perquè ting allò al cap. Ya pots contar si estich nerviós. Ya-m veix el Saló a sobre y aquest any no tindrè res sèrio per enviar-i. ¡Tu que volias que la pintés despullada fins a mitx cos, dexupliant-se! Ya t'asseguro que té bona dexuplinada, y yo també!

Estich esperant ab gran ànsia lo meu llibre que cada dia veix anunciat a «La Vanguardia» y quin anunci lleixejo cuasi cada dia.⁶⁶ ¡No pots afigurar-te l'efecte qu-m farà lo veure'm un llibre publicat, com qui es veu una criatura. M fa por y, al mateix tems, lo [sic] desitjo.

Lo de Sitges, que no s'entretingue, sobretot, perquè quant més tard més passarà la oportunitat.⁶⁷

Adéu. Una forta abrassada al nostro Sánchez y als amichs y fota't tu mateix un bon quart del teu amich de sempre

Santiago

62. Consta, a llapis i de la mà de Casellas, la indicació de l'any 95. És, però, errada. Pel contingut, cal situar la carta el 1894.

63. Carles Mani.

64. R. CASELLAS, *Joaquín Vayreda*, LV, 2 i 5-XII-1894.

65. Una de les models habituals, com la *Nantas*, citada tot seguit.

66. Es refereix a *Desde el Molino* (1894).

67. Suposo que es refereix a la publicació del volum *Festa Modernista de Sitges*, Barcelona, «L'Àvenç», 1895.

París 24[-XII-1894] ⁶⁸

Estimat Casellas: ¡Quart, y bonas festas de Nadal, ab salud, alegria, misticisme y bonas obras!

En Llanas, en Planells, l'Utrillo y els noys de Tarragona,⁶⁹ abuy soparem junts per fer una mica de celebradeta d'això del Reveillon, y ens recordarem de Mossèn Casellas y damés jermans de ploma de la nostre Vanguardia.

Ya t'he llegit els dos articles d'en Graner.⁷⁰ Estan molt bé. Potsé hasta massa bé, y et dich això perquè an aquets, com a la majoria dels teus, hi parlas de cosas, de visions y de ideals que tu portas a dintre; que de segú són més dintre teu que no pas an els cuadros de què parlas. No he vist lo d'en Graner y crech qu'està bé; però de segú qu-el[s] somnis de lluna que veus an el[s] seus cuadros los has somiat molt millor tu qu-ell. Tu portas escolas al cap y, per parlar-ne, t'has de contentar valent-te de una mostreta que-t fem cada hu de nosaltres. En fi, que no se't mereixem, y de veras se't té d'agrahir lo bé que fas per això que-n dihem l'Art.

T'enviu pel correu un número que potser coneixes, però que de tots modos crech que t'agradarà tenir-lo. És del nostre estimat Burne-Jones, noy gran d'aquell minyonàs que es deya Leonardo de Vinci. És sèrio de debò y dels que pésan. Ya hi trovaràs també aquella Sirena que de poch se'ns xucla mar o cuadro endintre.⁷¹

Ab una dona com aquella no-m sabria pas greu d'anar-me'n a fons després d'haber pecat, y crech que n-a tu tampoch.

Ting un article comensat fa dias. No ting ganas d'escriure. Tindria de parlar de lo de casa y-m repetiria lo que vaix dir l'any passat. Digue-u an en Sánchez y que-m dispensi. No és per falta de bona voluntat.

Veix que-l meu llibre està a punt de surtir. ¿Y l'altre?⁷²

Adéu, noy maco. Una ben forta abrassada an el Sánchez, Sardà, Oller y damés amichs.

¿Com està l'Yxart? ¿Ahont és? ¡Noy, quins articles!⁷³

Un petó de modèstia y castetat de ton jermà.

Santiago

68. Datada, també erradament, per Casellas el 1895.

69. Els nois de Tarragona són Mani i Ferran.

70. Es refereix a R. CASELLAS, *Crónicas de Arte. A propósito de la exposición-Graner*, LV, 16 i 21-XII-1894.

71. Es refereix a *The Depths of the Sea* (vegeu R. CASELLAS, *Etapas estètiques*, I, ps. 120-123), que degueren contemplar plegats en el Saló del Champ de Mars del 1893.

72. El llibre que era a punt de sortir és *Desde el Molino* (1894); l'altre a què es refereix potser era *Impresiones de Arte* (1897).

73. Es refereix als articles d'«El Arte escénico en España».

Eneru 95⁷⁴

Amich Casellas:

També hi estat malalt d'una engina que m'ha tingut alguns dies al llit.

Avuy he encarregat an en Planells que t'escribís, sobre un sumpto que ya veuràs y que t'encarrego perquè ens pot fer molt bé a la causa.⁷⁵

Ara m'he llevat un moment y encare las camas me fan figa.

L'article teu d'en Martí, molt bé.⁷⁶ Tens de guardar-los arreglar-los y fer-ne un llibre que serà interessentíssim pels que tenim la seva d'això de l'art.

Procuo estar bo per poguer anar an el gran banquet que es dóna an en Puvis de Chavannes.⁷⁷ Ya n'escriré alguna cosa per la Vanguardia.

Te envi un suelto que si el posas al «La [sic] Vanguardia» faràs molt favor ans els noys de Tarragona. És britat; lo copiaran els diaris de Tarragona, y els farà molt bé.⁷⁸

¿Y el meu llibre? Crech qu'en Sánchez no està gaire bé. Dóna-me'n notícias. Yo molt ensopit.

Un ben reforta abressada de ton verdader amich.

Santiago

74. La lectura de la data és dificultosa, car podria llegir-se com 93. Segur, però, que és del 1895 i del 9 de gener si Planells complí l'encàrrec puntualment.

75. La carta de Planells, amb data del 9-I-1895, diu: «*Amigo distinguido: Rusiñol se halla en cama y, aunque su enfermedad no es nada grave, no le es posible escribir y por eso yo lo hago en su nombre pues es caso urgente el asunto que motiva la carta. / En una de las revistas más importantes de aquí va [a] aparecer un estudio sobre el movimiento literario y artístico modernista de Cataluña y como la persona que se ha propuesto hacer este artículo quisiera darle la mayor importancia posible nos ha pedido le facilitaríamos los retratos de las personas más caracterizadas dentro de este movimiento al mismo tiempo que algunas notas biográficas de las mismas. / El encargo no es muy agradable, pero no conocemos nadie más indicado para hacerlo que V., pues se necesita toda la buena voluntad que V. posee para la Causa y sólo así se podrá obtener lo que deseamos. / Como para llegar al estudio de nuestra literatura de hoy creemos que es necesario hablar de la que la precedió, díganos algo de Mossén Jacinto Verdaguer (aquí ya conocido), de Guimerà y Feliu y Codina y de algún otro si así lo considera conveniente. Después, pida el retrato de Fabra, el del Avenç, de Maragall el poeta, de algún otro de los que han escrito en dicho periódico y cuyo nombre no recuerdo por el momento; de Casas, en Ramon, y el de V. (no nos haga la broma de no mandarlo). Todas estas fotografías acompañadas de los datos necesarios y, a más, si le es posible, algunos números del principio de L'Avenç. / Todo esto envíelo lo más pronto posible y, lo repito, con ello prestará un buen servicio a la idea de V., que, ya sabe, también es la nuestra. En este momento se desarrolla en este país el gusto por conocer el estado intelectual de los demás países; es una ocasión para que el esfuerzo no pase desapercibido, que le aseguro no estará por demás. / Le damos las gracias más expresivas por toda la molestia y saludándolo en nombre de Santiago junto al mío, que aunque no tan apreciable no es menos cariñoso. / Su. Afmo. / Ricardo Planells.» (AC, Correspondència).*

76. Es refereix a l'article necrològic R. CASELLAS, *Ramón Martí y Alsina*, LV, 1-I-1895.

77. Es refereix al sopar d'homenatge a Pierre Puvis de Chavannes, celebrat el 15-I-1895 a l'hotel Continental, al qual assistiren uns sis-cents escriptors i artistes francesos, des de Zola a Mallarmé, Cazin, Monet, etc. Vegeu-ne la narració a Maria RUSIÑOL, *Santiago Rusiñol vist per la seva filla* (Barcelona, Aedos, 1968), ps. 50-53.

78. Es refereix a l'article S. RUSIÑOL, *Pasta hidráulica*, LV, 28-II-1895, denunciant la situació dels dos tarragonins Carles Mani i Pere Ferran, que malvivien a París de la petita pensió que el primer d'ells tenia de l'ajuntament de Tarragona.

París, Abril 95⁹⁹

Estimat Caselletes: Per fi habem parit; habem passat aquell trist trance de cada any de tenir-nos d'examinar devant del jurat.⁹⁹ Cada any ting por, però aquets any els *paneaux*, no sé perquè, me feyan estar ab més engúnia, ya qu'és un gènere que no m'hi coneg las forsas.

Per fi han sigut rebuts, junt ab el cementiri de Taragona y dos cuadros més; y sé qu'han agradat an el personal del jurat y que han votat per unanimitat. Déu els hi pagui.

Lo d'en Casas sé que també ha agradat molt; ab això, té moltas proba[bi]litats, habent tingut vots l'any passat, de passar a ser *societaire*. En quant a mi, tindré d'esperà algun altre any, perquè de *societaires* espanyols ab prou feines que'n fassin un. En Barrau ha fet un cuadro gros, molt ben deixat, ab donas finas y guapas. Agradarà molt al públich, a molts pintors, y ¿qui sap? de vegadas es veuhen unas cosas!

Me seria molt fàcil enviar-te un croquis, o una fotografia dels *paneaux*, però no vull fer-ho y et diré perquè: si algun atractiu tenen, crech qu'és el color; ab això no vull que't fassin una impressió equivocada. Per més que crech que no et desegradaran, no t'en fassis cap ilusió. Ni estan malament, ni són res d'extraordinari, y aquesta és la vritat, per més qu'espero el teu parer ab verdadera confiança, ya pels temas, ya per moltas altres circumstàncias.

En Zuloaga ha fet una exposició particular a la botiga del carré Lepelletier, de la cual no vull saber si està bé o malament. El tal Zuloaga s'ha convertit en un verdader ignoble enemic meu, sens dupte pels molts favors que li habia fet de totes menas. M'està rosegant per darrera com pot; ha fet publicar un article per un amich seu an el Soir, alabant-lo a ell (que no té res de particular) però clavant llenya a tots els espanyols que volem fer modernisme; estava desitjant qu'm refusessin y au deya a qui volia escoltar-lo, y no se'l pot aguantar de sobèrbia. Paraulas testuals: «*No mando al campo de Marte porque les he combatido demasiado y no me pueden ver*».

En fi, noy, secrets de la naturalesa, que't fan tornar vell avans d'hora y et fòtan cada espina com el puny a la mica de coroneta qu'aixis pugut afanyà an aquesta carrera hermosa y reconsagrada.

Deixem-o corre. ¿Com tens las oposicions?⁸¹ Crech que també et preparas uns rosaris de disgustos. No sé quines oposicions són, ni que't proposas, però el cor me diu que et faran una putada com tantas vegadas n'han fetas.

He donat ordre perquè m'envihin tres o quatre cuadros a Madrid. No sé res. No sé qui envia o qui no hi envia. Yo els enjego allí vaix y que diguin lo que vulguin.

Abuy he escrit a l'Yvart, que'l pobre me va envià una carta que's veyia que-estaba molt trist! ¡Quina llàstima m fa! Tans y tans animals y malvats que robòtan de salud! Li he escrit en broma y cregas que no en tenia ganas. Li esplico el ball de 4-z-arts, qu'és l'únich qu-ha passat artístich aquets dias que ya conto qu-et farà llegir.

Adéu maco, estudia-m això dels persas y els medas y els coptas però no t'hi encaparris. Una forta ben forta abrassada de qui t'estima de veras.

Santiago

79. L'any és escrit de mà de Casellas. La data, en aquest cas, és correcta.

80. Es refereix al Jurat d'admissió del *Salon* del Champ de Mars.

81. Es refereix a les oposicions per a l'ajudantia de *Teoría e Historia del Arte*, que Casellas preparava, per a l'Escola de Belles Arts.

[Rusiñol a Casellas]

[Granada, primers de desembre del 1895]⁸²

Amich Caselletas:

Aquí t'envio el primer article d'una sèria que una servidora té l'intenció d'escriure, si la mandra y nostra senyora la inspiració no se'ns hi fótan de cul.⁸³

Repassa-me'l, y talla com vulguis, com faria una mare per un fill, y com sempre has fet per mi, y Déu t'au pagui.

Suposo que'l Sánchez encare és a Madrid.

Y tu ¿quant hi vas a barallar-te ab aquells senyors de l'estètica? ¡Ay filla, quina carbassa que-t fotaran, tot pel teu mal cap!

¿Què tal l'exposició de cal Parés?

He comensat a treballar. Faig jardins, ab kioscos romàntichs, y una gitana de tamaño que de què natural. Quasi plou cada dia. ¡Oh, le midi! Oh le soleil!

Els del Avençs veig que no m'envían el llibre.⁸⁴ Com qu'espero que sortirà dintre de poc, y com que tu veus diaris de Madrid, y com que n'allí n'i fet reparto, si veyessis algun diari que-n parla, quant arribarà la seva hora, t'estimaré, que m'envihs els retalls.

Au faràs, filla?

Adéu, estich cansat d'escriure. Ya t'explicaré cosas un altre dia.

Una abraçada als amichs y una de ben forta de qui au és teu

Santiago

[Rusiñol a Casellas]

Granada, 15 Dbre. [1895]⁸⁵

Estimat Caselletas:

No és qu'estranyi que no m'escriguis, perquè ya et soposo encaparrat y estudiant per las oposicions, o asentat an aquella taula del Sánchez, que segons m'afiguro deu ser a Madrid altre vegada; però encare que no au estranyi, això no vol dir lo que m'agradaria tenir notícias tevas.

¿Quant fas las oposicions?

¿Quant vas a Madrid, poc més o menos?

M'agradaria saber-ho, per veure si podria haber-hi una conuinació per trovar-nos-hi.

Noy, t'he llegit un articlet a l'«Almanach de l'Esquella»⁸⁶ qu'és collunut, però collunut. Tot el diàlech és d'una naturalitat de bon gust extraordinari, y

82. Pel contingut i per la continuïtat amb la carta que segueix, cal datar d'aquests dies.

83. Suposo que es refereix als articles que aplegà a la tercera part d'*Impresiones de Arte*.

84. Suposo que es refereix a *Anant pel món* (1896).

85. Per a la datació, vegeu la nota 86.

86. Es refereix al conte *La floristeta*, «Almanach de l'Esquella de la Torratxa pera l'any 1896», ps. 154-157.

aquell final tan senzill, y que vol dir tanta cosa, és una verdadera *trobada*. Molt bé y toca-la.

Ya veix que aneu rebent y publicant els meus articles y els de l'Utrillo.⁸⁷ Aquell de l'Alhambra, las dos planas de dibuixos que van surtí molt bé, fèyan molta tropa. En quant als articles de l'Utrillo vistos des de aquí-m sembla que no van mal, per més que és un dir-t'o a tu, no estich sempre conforme en totas las sevas opinions, y ya n'habem discutit algunas, però ell va a la *seva* y potser té rahó.

En quant a lo que pinto per Granada, suposo qu'en Mas ya te'n deu haber parlat.⁸⁸ Jardins y més jardins. Llàstima de terra que no es trovi alguna mo-deleta com las que ròdan per París, d'aquellas escardalencas que m'agràdan!

Ara tenim una tongada de pluxa, qu-m sembla que n-i a per rato. Ting tots els estudis escampats per aquets mons de Déu sense acabar y ya pots pensar las angúnias que passo de que aquet punyeta de temps no millori.

Adéu, maco (això de maco és un dir, perquè tu més aviat ets *escaigut*), una forta abrassada, ben reforta, del teu verdader amich,

Santiago

No fassis cas del paper⁸⁹ ni de la direcció.

Si el Sánchez és a Barcelona, ¡quart! Com an en Sardà, Boixet y damés amichs.

20

[*Rusiñol a Casellas*]

Paris 18 Maig/96⁹⁰

Estimat Casellas: Suposo que rebrias la meva de l'altre dia. L'objecte de escriure't avuy és per parlar-te del cuadro d'en Planells, que té exposat a Barcelona y que de segur qu-auràs vist.⁹¹

An el chicot, per circumstàncias de família y perquè pugui continuar vivint y estudiant a París, li convindria en gran manera vendra el cuadro. Com veuràs és molt poc exigent an el preu, y si te el recomano perquè fassis lo que puguis per s'adquisició és qu-al mateix temps és un cuadro recomanable, que ya està bé per si y que crech que-ls damés del jurat admeteran ab gust.

Fes doncs lo que puguis, y l'art y Déu Nostre Senyor t'au pagaran.

Las últimas notícias de *sociétaires* sont punyeteras. No crech que cap dels catalans siguem a la llista dels proposats. Alabat sia etc...

Adéu, maco. M sembla que-ns veurem aviat ¡Quart!

Santiago Rusiñol

87. Són les collaboracions que Utrillo i ell feien des d'Andalusia.

88. Mas i Fondevila, que havia marxat a Andalusia amb Rusiñol, Utrillo i el pintor Oller, i que tornà malalt.

89. La carta és escrita en paper de dol.

90. La data és posada per Rusiñol.

91. Es refereix a un quadre exposat en la Tercera Exposició General de Belles Arts. Casellas era del jurat de la secció de pintura i dimití com a protesta per les ingerències estranyes (recomanacions com ara aquesta). No intervingué, doncs, en la tria dels quadres que es compraren per al Museu.

[Rusiñol a Casellas]

[La Garriga] 10 de Setbre. de 1896⁹²

Estimat Casellas: He pres dos banys, y per ara-m trovo més malament qu'avans. Aquet dematí ya m'ha sigut imposible presindir de la morfina (que ya saps que detesto) perquè el dolor ja passaba a ser alarmant.

Diuhen que el[s] banys remouhen. Punyetas.

Envia la llista del Greco, a:

J. Planas y Robert.
(Chiquillo)
Sitges.

¿Ha arribat en Sánchez?

Noy, una forta abrassada, d'aquesta fotuda adolorida.

Santiago

[Rusiñol a Casellas]

46 Placeta del Parador
Alhambra
Granada

Granada, 12 Enero 98

Estimat Caselletas:

Fins avuy no t'he escrit, perquè esperava a veure si et podia donar la bona notícia d'haber-te arplegat el dibuix d'en Fortuny.

Desgraciadament, no se'l vol vendre de cap manera y, per més que't fassi denteta, ting de confessar-te qu'és llàstima perquè és un dibuix molt bonich. És el dibuix d'un capellà ab teula, a la pluma y de la milló època. No descsepis del tot, però no tinguis esperansa, perquè o amb cambi de cuadros meus, o d'altres antiguetats, o d'empenyos, continuaré la batalla, perquè ya penso l'alegria que tindrias y yo la satisfacció de poguer-te-la donar.

Una servidora he estat més de potra. Figura't qu'a Toledo m trovo ab el Greco qu'aquí va la fotografia, afigura't qu'és una hermosura de color: el mant verdós, la túnica rosa y la cara y las mans d'aquell gris tan espeterrant del Greco; afigura't, per últim, que me'l va donar per 80 \$, que com qui diu el marc ya els val, y afigura't si estaré content ab el tal Greco que el tenim a cap de taula.

A Madrid vàrem parlar molt del monument.⁹³ Al còrcol d'artistas espero que s'obrirà una suscripció, en Rodrigo Soriano n'obrirà un altre de particular, y ell y en Cabia y molts altres periodistas m'han promès anar a Sitges per l'inau-

92. Paper imprès de Casa de Baños Termals de D. Antonio Blancafort y Sarrá. La Garriga.

93. Es refereix al monument al Greco.

guració y escriure'm articles pel número extraordinari, pel quin ya ting una vintena de fotografias de Grecos, molt bonicas y que faran molta tropa.

No pots figurarte el greu que m'ha sapigut no poguer fer cap dibuix pel número extraordinari de «La Vanguardia», que no he vist encare. Me sap molt greu perquè en Sánchez no es pogués figurar que no hi he pensat, però, noy, afigura't qu-a Madrid no m'era posible fer-ho perquè ni sabia què fé, ni tenia cap dibuix, ni ting en cartera, ni el sé improvisar sense ser una mica del natural. Diga-li, y que-m perdoni, y ya procuraré complí altres vegades.

Explica an en Reynés tot io que-t dig del Greco y si va veure un article a l'Epoca que parlaba del monument y d'ell.

Yo, de salud, per l'istil d'avans. Per més pega plou des de que som a Granada; aixís és qu-entre el temps y la morfina, ting uns ratos de tristesa y de pesadillas y de mal humor com no els habia tingut may.

No obstant he comensat vârios cuadros de jardins per [a] la colecció que t'habia explicat. Repeteixo alguns motius y n'he trovat de molt bonichs, y ademés ya ting quasi acabat el llibre de *Fulls de la vida*.

A propòsit: a l'Avencs encare no han acabat de imprimir la comèdia.⁹⁴ ¡Cuatre mesos per una comèdia ab un acte! y encare Déu sap quant estaran. Si l'hagués tinguda a Madrid, en Pérez Galdós (qu-ha estat molt amable ab mi, venín-me a fer companyia uns dias que vaig estar malalt) pués me l'haguera traduhida y potser feta representar per la Guerrero. Afigura't si estaré content de l'Avencs! Però, això sí, va l'última.

Adéu, macu, escriu-me y conté'm cosas y diga'm si ya tens acabat el llibre y mani y disposa del teu amich, que au és de debò, y no com la major part dels que se'n diuhen.

Abrassa als Sánchez y al Reynés.

Santiago

23

[Rusiñol a Casellas]

Granada, 3 Mars [1898]

Estimat Caselletas: Gràcias per la teva anada a Sitges y per la teva carta. Estic completament conforme ab lo qu-m dius del tríptic, tan conforme qu-he resolt envià només que-l del mitx, o siga, el del Sant Cristo, y la mitxa figura de frare, guardant els altres dos per quant torni a Barcelona y retocar las mans y lo que siga.

En Casas crec qu-anirà també a Sitges y-m dirà alguna cosa.

Ab lo que no estic conforme, y també t'au dig ab tota franquesa, és ab lo qu-m dius del retrato d'en Sánchez. Mira si estaré potser obsecat, que l'armònia del blau del fondo ab l'ocra gris del retrato fa que siga el retrato qu-he fet que n'estic més content.

No compreg perquè no t'agrada.

Potsé serà per la semblansa o no semblansa, però no sé! me figuro que té d'agradar a París. Déu fassi que no m'equivoqui y crec que tu també desitjaràs equivocar-te per aquesta vegada.

Pensar que aquest any podria fer l'envio millor qu-he fet al camp de Mars! Però, noy, més m'estimo fer un envio magre, y guardar els quadros per l'ex-

94. Es tracta de *L'alegría que passa* (1898).

posició particular. Ya en ting once de llestos y, entre ells, n'i a alguns que sé del cert que t'agradaran més que tot lo qu-habia pintat fins ara.

Diumenge dono una conferència. Serà la mateixa que vaix donar a l'Ateneo, trasladada al *castellà*. Ya t'escriuré.

Bueno. Adéu maco. Forsas y forsas gràcias. ¿Y per què et pensabas que m'habia d'enfadar? Ab tu may m'he d'enfadar. Yo faig el judici dels amichs d'una sola pessa y ya saps que ab tu el ting fet de ser-te amic sempre, però amich de debò. Ab això no siguis carrinclona ni bandarria y, sobretot, escriu-me.

Una abraçada an el Sánchez.

Santiago

El dibuix imposible arrencar-lo. Au sento de debò.